

Werner Zanier: *Der spätlätène- und römische Brandopferplatz im Forggensee (Gde. Schwangau).* Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 52, C. H. Beck, München 1999. ISBN 3-406-10752-4. 202 strani, 46 tabel, 34 slik, 4 priloge.

Na obrežju umetnega jezera Forggensee na reki Lech je bil že leta 1977 odkrit žgalnodaritveni prostor. Najdišče je bilo izkopano leta 1992 v okviru široko zastavljenega raziskovanja poznolatskega in zgodnjelatskega obdobja na Bavarskem.

Kultno mesto nima dominantne lege, pač leži v bližini pomembne poti v smeri sever-jug (rimska *via Claudia*) in z izrednim razgledom na alpsko gorsko verigo.

V predlatskem času so iz kamnov zložili pravokoten oltar, velik 6 x 4 m, na katerem so obredno žgali daritve - po ostankih kosti sodeč, predvsem meso. Okoli oltarja je ležala debela plast žganine in kalciniranih kosti, v bližini so bili položeni tudi številni kovinski predmeti. V rimskem obdobju so osrednji oltar še uporabljali, zraven pa so postavili še nov kamnit okrogel oltar.

Najstarejše najdbe sodijo v čas okoli 100 pr. Kr., najmlajše pa v prvo polovico 3. st. V predlatskem obdobju so polagali okoli oltarja fibule, dele pasov, ognjiščno opremo, kovinske posode, ključke, orožje (ščitne grbe, sulične osti), orodje, konjsko opremo in dele vozov. Iz tega časa je tudi orodje za obdelavo kovin in kovaško orodje, popolnoma pa je odsotna keramika.

Rimskodobni predmeti z daritvenega prostora so predvsem novci, fibule, zapestnice, prstani in keramika. Do klavdijsko-neronskega časa je predmetov še veliko, nato število močno upade. Prostora odlaganja poznolatskih in rimskih predmetov se deloma ločita.

Zunaj ožjega daritvenega območja je bil najden zaklad železnih predmetov. V oddaljenosti 40 do 200 m pa so odkrili še sedem sočasnih skupin najdb, ki so bile verjetno obredno povezane z osrednjim območjem.

Na kulturnem prostoru so očitno žrtvovali dve vrsti daritev: hrano, med katero je prevladovalo meso, ter kovinske predmete. Le-ti za razliko od hrane niso bili zažgani, večkrat pa so bili ritualno uničeni. Ne preseneča prevlada železnih predmetov, saj najdišče leži na pomembnem železarskem območju.

Avtor zaključuje s pregledom žgalnodaritvenih mest v Alpah. Ta mesta skoraj niso bila več v rabi od konca halštatskega obdobja dalje, šele na začetku poznolatskega obdobja se pojavijo nova na severnem obrobju Alp. V rimskem obdobju jih najdemo izključno v bavarskem alpskem predgorju.

V monografiji je torej predstavljeno izredno zanimivo najdišče s pomembnim drobnim gradivom, ki je temeljito analizirano. Hkrati pa študija odgovarja na nekatera široko zastavljena vprašanja o razmerah v poznolatskem času na območju Alp, o poteku romanizacije v tradicionalnem okolju in odstira pogled na religiozne navade domačinov.

Jana HORVAT

Christine Ertel, Verena Gassner, Sonja Jilek, Herma Stiglitz: *Untersuchungen zu den Gräberfeldern in Carnuntum, Band 1: Der archäologische Befund.* Der römische Limes in Österreich 40, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1999. ISBN 3-7001-2782-0. 204 strani, 94 tabel, 7 slik, 2 priloge.

V monografiji so predstavljeni rezultati zaščitnih izkopavanj na dveh grobiščih v Karnuntu, ki so potekala med leti 1984 in 1986. Južno od civilnega mesta so odkrili 193 žganih in skeletnih grobov, ki večinoma sodijo v drugo polovico 2. in v prvo polovico 3. st. Na grobišču ob Pokopališki cesti je bilo odkrito 18 žganih grobov oziroma ostankov grobnih konstrukcij.

Zaradi večje količine gradiva je bilo najbolj izčrpno analizirano grobišče južno od civilnega mesta.

Najprej je temeljito predstavljena tipologija grobov. Žgani in skeletni grobovi so približno enakomerno zastopani, posamezne vrste pokopa se prostorsko grupirajo. Med različnimi vrstami žganega pokopa so posebej zanimivi grobovi tipa "bustum". Natančno so obravnavane tudi grobnice in podobni objekti.

Sledi izčrpna tipološka in kronološka analiza vseh skupin drobnega gradiva. Zelo pomembno je, na primer, poglavje o keramiki, saj umesti najdbe z grobišča tako v čas kot tudi v širok prostor med Recijo in južno Panonijo. S podobno natančnostjo je obdelano še steklo, oljenke, novci, deli nože, toaletni pripomočki, skrinjice, orodje in opeke z žigi.

Opredelitvi posameznih predmetov sledi izrednotenje grobov in grobišča. Izrednotenje spremljajo pregledne tabele, ki s svojo jasnostjo podpirajo dokazovanje in s pomočjo katerih se hitro orientiramo v problematiki. Najprej so utemeljene datacije posameznih grobov, nato sledi študija o običaju prilaganja predmetov v grobove: o novcih, delih nože, o nakitu (grob z diademom morda kaže na pokop svečenika), oljenkah in posodah. V grobove niso prilagali celih servisov, ampak le eno do tri posode. Opazovali so tudi razliko med načinom pridajanja v žganih in skeletnih grobovih.

Posebno poglavje je posvečeno grobnemu ritualu: kaj so sežgali na grmadi, kaj je bilo pridano ob pokopu, kako se kažejo ostanki nagrobnih obedov. Na robu grobišča so odkrili močno kulturno plast, ki jo razlagajo kot odlagalnišče odpadkov s pokopališča.

V monografiji so tudi pregledno predstavljena vsa znana grobišča na območju Karnunta: v uvodu zgodovina raziskav, v zaključku pa topografija grobišč s topografsko karto in kronologija.

Grobišče je bilo torej analizirano iz vseh najrazličnejših pogledov. S študijem načina pokopavanja, tipologije in kronologije posameznih najdb so bili že na začetku postavljeni trdni temelji za izrednotenje celotnega grobišča. Posebna vrednost dela je tudi v tem, da je vsa problematika, ki se jo avtorice dotikajo, umeščena tako v zapleteno topografsko in zgodovinsko situacijo samega Karnunta kot tudi v širok prostor Podonavja in vzhodnih Alp. Pred sabo imamo pregledno in sistematično knjigo, ki je po eni strani je lahko dober pripomoček pri analizah rimskega gradiva iz Panonije, hkrati pa bi morala biti tudi vzor za podobne objave drugih grobišč.

Jana HORVAT

Verena Gassner et al.: *Das Kastell Mautern - Favianis.* Der römische Limes in Österreich 39, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2000. ISBN 3-7001-2781-2. 400 strani, 262 slik, 10 barvnih tabel, 4 priloge.

Kastel Mautern, s poznoantičnim imenom Favianis, leži v vzhodnonoriškem delu obdonavskega limesa na pomembnem prehodu preko Donave. Na njegovem območju se je razvilo srednjeveško mesto, kar je močno otežilo arheološko raziskovanje. Zgodovina raziskav je dolga in zapletena, vendar omejena na opazovanja, sondiranja in izkopavanja manjših površin. V pričujoči knjigi je predstavljen celovit pregled številnih raziskovanj iz let med 1950 do 1994. Dodano je še poročilo za izkopavanja v letu 1996. Temeljito so obdelane drobne najdbe in arhitektura.

V prvem delu je predstavljena topografija kastela. Zapletena izhodiščna situacija (manjša raziskovanja med stavbami srednjeveškega mesta) je bila dobro rešena. Na preglednem zemljevidu v merilu 1:1000 so prikazana izkopišča in ohranjeni antični zidovi. V obliki kataloga sledijo predstavitev posameznih izkopišč. Avtorici Verena Gassner in Sonja Jilek sta katalog dobro poenotili, čeprav je bila izpovednost posamičnih izkopišč zaradi različnih metod izkopavanja zelo različna. Vsaka posamezna

lokacija je predstavljena z umestitvijo na pregledni zemljevid, s seznamom literature in neobjavljene arhivske dokumentacije. Sledi kratek topografski opis in razlaga virov. Opisani so gradbeni ostanki in predstavljena stratigrafija, kjer je bilo to mogoče. Na koncu so kratko komentirane drobne najdbe. Opise spremljajo podrobni načrti in fotografije. Iz kataloga izstopata dve večji, moderno izkopani lokaciji, z bistveno bolj izčrpno dokumentacijo (avtorja *Heinrich Zabehtlicky* in *Stefan Groh*).

Izvrstni topografski del je bil trdna osnova za analize drobnega gradiva in arhitekture ter na koncu za jasno utemeljen prikaz zgodovinskega razvoja kastela.

Alice Kaltenberger je obdelala tero sigilato iz celotnega najdišča in jo statistično ovrednotila. Loči tri obdobja oskrbe kastela. Prvo sodi v čas okoli 60 do 95 po Kr., drugo okoli 120 do 170/175 po Kr. in tretje 190 do 270/280 po Kr. Sledi pregled sigilate po posameznih izkopiščih oziroma kompleksih. V katalog so vključene osnovne opredelitve ter paralele posameznih oblik ter delov dekoracije.

Poglavje o keramiki, z izjemo tere sigilate, je prispevala *Verena Gassner*. Izhodišče obdelave je bila samo stratigrafsko opredeljena keramika oziroma keramika iz zaključenih sklopov. Poleg te so bili upoštevani le posamezni izjemni kosi ter, zaradi horizontalne stratigrafije naselbine, še nekateri slabše dokumentirani sklopi. Pomemben je metodološki uvod, s katerim je utemeljen način definiranja in opisovanja keramičnih skupin. Avtorica je uvedla izraz *Scherbentyp* (dalje slov. keramični tip), ki ustreza angleškemu *fabric*, ter pomeni zgolj strukturo in kvaliteto materiala, iz katerega je narejena posoda. Določila je 41 keramičnih tipov, predstavljenih tudi z barvnimi fotografijami prelomov, ki jih je uporabila predvsem za krajše opisovanje keramike.

Sledi natančna oblikovna tipologija navadne keramike, ki je lahko dober vzor za obdelave velikih količin gradiva. Predstavljene so posamezne oblike in njihove paralele. Osnovne oblike rimske keramike so zelo razširjene in le v podrobnostih se ločijo lokalne proizvodnje. Zato je V. Gassner upoštevala pri analogijah le najdišča iz območja zahodnonoriškega limesa, vzhodne Recije in iz zahodne Panonije. Pri posameznih tipih je utemeljena njihova datacija.

Posebej je obdelana uvožena keramika. V poglavju o poznoantični keramiki se podrobneje ukvarja s kronologijo glazirane in glajene keramike.

Katalog keramike s slikami je urejen po izkopiščih in kompleksih.

Roman Sauer je opravil arheometrične raziskave keramike iz Mauterna, pri čemer je uporabil metodi tankih zbruskov in analize težkih mineralov. Rezultate je združil v jasno določene skupine in jih primerjal z arheološkimi keramičnimi tipi, z vzorci lokalne gline in vzorci keramike iz Karnunta. Z raziskavo je dobil 20 skupin, od katerih jih je 5 zagotovo, večina drugih pa verjetno lokalnega izvora.

Sonja Jilek je obravnavala drobne najdbe iz kovine in kosti ter žige na opekah.

V zaključnem poglavju je rekonstruirana vojaška zgodovina - to je, katere manjše vojaške enote so bile stacionirane v Mauternu (*Jilek*). *Wolfgang Pietsch* je v posebni študiji obravnaval obrambne stolpe pahljačaste in U-oblike na širšem prostoru Norika in Panonije.

Avtorjem (*Gassner*, *Jilek*, *Pietsch*, *Stiglitz*, *Zabehtlicky*) je uspelo določiti 7 obdobji kastela v Mauternu. V neronsko-flavijskem obdobju je bil postavljen prvi, manjši leseni kastel, ki je bil v hadrijanskem času razširjen. V antoninskem obdobju je sledila gradnja v kamnu ter nato horizont uničenja, ki bi ga mogoče lahko povezali z markomanskimi vojnami. V 4. fazi je bil kastel prezidan z uporabo opek, čemur sledi uničenje sredi 3. st. Domnevno v dioklecijanskem času je bil kastel utrjen s kotnimi stolpi pahljačaste oblike. Utrdba je bila močno povečana in utrjena s stolpi U-oblike v 4. st., zadnje prezidave sodijo v Valentinianovo obdobje. Kastel je zadnjič omenjen v *Vita Sancti Severini* (488).

Priprava monografije o rimskem kastelu Mautern je bila težka

naloga, ki je obrodila odlične rezultate. V knjigi so uspešno združeni številni in raznoliki topografski podatki, predstavljen je arhitekturni razvoj. Avtorji se tudi niso ustavili pred goro drobnega gradiva, temveč so obdelali najbolj izpovedne skupine: tero sigilato, navadno keramiko, opeke ter drobne najdbe iz kovine in kosti. Pred sabo imamo torej pomembno in po metodi vzorno monografijo o manjšem rimskem naselju.

Jana HORVAT

Il capitolo delle entrate nelle finanze municipali in occidente ed in oriente. Actes de la Xe rencontre franco-italienne sur l'épigraphie du monde romain. Collection de l'École française de Rome 256. L'École française de Rome, Università di Roma - La Sapienza. Rome 1999. 330 str.

Knjiga obravnava zanimiv problem ekonomske zgodovine antičnega sveta: problem dohodkov in finančne politike v rimskodobnih mestih v zahodnem in vzhodnem delu imperija. Izšla je v monografski seriji Francoske šole v Rimu kot plod 10. francosko-italijanskega simpozija o grških in rimskih napisih, ki sta ga organizirala Francoska šola in univerza v Rimu *La Sapienza* na iniciativo dveh uglednih zgodovinarjev antike in epigrafikov (Claude Nicolet in Silvio Panciera). Kolokvij, ki je organiziran v ozkem krogu in si zastavi natančno opredeljene cilje, se navadno uspešno zaključí s pomembno publikacijo, kakršna je pričujoča. V njej niso objavljeni le posamezni članki (katerih povzetki so bili na kolokviju predstavljeni), temveč tudi zaključno poglavje, ki povzema obravnavano tematiko in ovrednoti nova dognanja (M. Corbier, 285-293), ter stvarno kazalo, ki je neobhodno za vsako resno delo. Poleg tega da je M. Corbier povzela predstavljene teme, si je predvsem tudi zastavila ključno vprašanje, namreč kakšne vrste dokumenti so našli mesto na materialu, ki težje propade, npr. kamen, saj je znano, da so bile razne odločbe finančno-ekonomske narave zapisane bodisi na voščene tablice bodisi na papire. Opozorila je, da gre vedno le za delno sliko tedanjega stanja; predvsem je zanimivo opredeliti motive, ki so zainteresirano stran vodile k temu, da je določeno odločbo ali kak drug dokument ovekovčela za sodobnike in potomce.

Poleg njenega je objavljenih še 16 prispevkov. V prvem je G. Camodeca (1-23) obravnaval novi dekret dekuriionov (mestnih svetnikov) iz Puteolov, ki je dal avgustalom (svečenikom vladarskega kulta) pravico do *superficies*, uporabe nove zgradbe, zgrajene na javnem zemljišču, in s tem povezano problematiko davščin od zemljišč (*solarium*). V drugem članku G. L. Gregori (25-39) objavlja novi napis iz kraja Marano Equo vzhodno od Tivolija ter z njegovo pomočjo razloži napis *CIL XIV 3471*; oba namreč omenjata isti primer dolga v znesku 70.000 sestercev, ki bi ga moral neki Gaj Cezij Bas odplačati mestu *Trebula Suffenatium*, pa ga je zanj iz nepojasnjenih razlogov prevzel neki Avel Furijs. D. Nonnis in C. Ricci (41-59) sta obravnavala municipalne davke, posebej na primeru mesta Hirpinia, v katerem so magistri združenja Merkurialov v komercialne namene vzeli v najem določene zgradbe, in sicer tri *tabernae*, arkadni vhod, pokrito stebrišče in neke vrste dvorišče, verjetno vse skupaj blizu tržnice, ter prebivalcem (*populus*) plačali davek, *vectigal*. Avtorja sta v dodatku k članku zbrala napise, na katerih se omenja *vectigal*, pri čemer gre za davke od zemljišč, pašnikov, gozdov, jezer, zgradb, javnih del, tržnic in drugih mestnih površin ter posrednih davkov (cestnine, mitnine, carine). G. Paci (61-72) je obravnaval dohodke od zemljišč, ki jih je mesto pridobilo od drugod bodisi, da je dobilo obmejna zemljišča, ki so prej pripadala sosednjim mestom bodisi, da je posedovalo zemljišča drugje. Prva so bila največkrat zemljišča, ki so jih predvsem v času Avgustovega vladanja dodatno dobili veterani ob naselitvi v novi koloniji, ki je morda imela premalo zemlje. Dodelitev zemlje novi koloniji je pomenila prikrajšati za te